

Віктор АНДРУЩЕНКО

доктор філософських наук, професор,
академік НАПН України,
член-кореспондент НАН України,
ректор Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова,
Президент асоціації ректорів педагогічних
університетів Європи, головний редактор
часопису (м. Київ)

Ключові слова: людина, пізнання,
суперечність, антиномія, розуміння, то-
лерантність.

У статті аналізуються можливості інтерпретації в навчальних предметах суперечностей (своєрідних антиномій наукового пізнання), що виникають як різноспрямоване трактування подій, явищ, процесів у системі наукового пізнання різних народів і культур європейського простору освіти. Звертаючись до методології Канта – Гегеля, автор стверджує, що їх «примирення» (а тому й формування толерантного сприйняття студентами) можливе тільки за умови подання як істин, обґрунтованих у системі науки різних народів і культур через зіставлення як суперечностей, які мають однакове право на існування і мають сприйматися з розумінням і повагою.

УДК 1:378

**СУПЕРЕЧНОСТІ
ГУМАНІТАРНОЇ
НАУКИ:
ДО МЕТОДОЛОГІЇ
ВИРІШЕННЯ**

© Андрущенко В., 2015

аука – це боротьба думок, концепцій, теорій. І чим більш радикальною є та чи інша думка вченого, тим більше заперечень вона викликає як з боку прямих чи безпосередніх опонентів, так і з боку пересічних вчених. Цілком закономірним є існування в науці суперечностей, над розв’язанням яких працюють амбітні вчені, дослідницькі центри, колективи, інститути. Особливо гостро суперечливі дискусії розгортаються в царині гуманітарних наук – філософії, політології, соціології, культурології тощо. Здавалося б, наука отримала певну інтерпретацію того чи іншого явища чи процесу. Однак заперечення накочуються як снігова лава, змітаючи на своєму шляху аргументи і факти, гіпотези і моделі, науково обґрунтовані теорії тощо. Суперечності відроджуються й залучають до свого осмислення все нових і нових дослідників.

Ситуація поглиблюється ще й тим, що ті чи інші суперечності мають далеко не тождяну інтерпретацію у царині наук різних народів і культур. Глобалізація піднімає їх

на рівень міждержавного порозуміння або непорозуміння. Й до тих пір, доки ми, вчені, не обґрунтуємо методологію їх вирішення, інтерпретація суперечливих явищ та процесів не уникне політизації, загострення міждержавного політичного дискурсу, протистояння як у свідомості громадян, так і в системі міжнародного співробітництва [2, с. 66–67].

Проте європейський простір прагне взаємного порозуміння. Останнє ж формується через наукову інтерпретацію історичних, політичних, економічних та інших фактів. Проблемою є проникнення в контекст мотивів і підстав їх національної інтерпретації, толерантного сприйняття, збереження при цьому власного наукового бачення, уникнення протистояння і конфлікту (див. [3, с. 504 і далі]). З особливою гостротою ці питання постали перед вченими, які взяли на себе відповідальність за розробку і впровадження документа стратегічного значення – Педагогічної Конституції Європи. І це зрозуміло. Адже цей документ формує аксіологічну платформу підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття, що покладає завдання розробки програм та навчальної літератури для країн європейського простору освіти. Зробити це вкрай не просто. Гуманітарна наука в кожній країні має свої особливості, обумовлені політичними, історичними, культурологічними та іншими чинниками. І хоча загальна тенденція відкритості й уніфікації пізнання, взаємного розуміння, довіри та узгодженості стає нині все більш помітною, відмінності все ж існують. А отже, існують суперечності в розумінні та інтерпретації тих чи інших явищ, подій, процесів, особливо, історичного, політичного, економічного та подібного штибу.

Абсолютизація суперечностей у навчальному процесі навряд чи буде сприяти формуванню толерантності особистості, взаємному розумінню народів і культур, поглибленню їх співпраці в єдиному Європейському Домі. Очевидно, суперечності треба вирішувати шляхом відповідної інтерпретації та узгодження. Мова йде про

своєрідний конвенціоналізм, основи якого в свій час заклав А. Пуанкаре. Наголошую, «своєрідний», але – «не повний», власне й не «конвенціоналізм», в основі якого лежать домовленості між вченими за принципами «зручності» та «економії мислення», як уважав вчений. Скоріш ідеться про взаємне розуміння і сприйняття різнопланових і різноспрямованих висновків один одного, можливість їх рівного співіснування в системі науки і в навчальному предметі. Розуміння позиції одне одного, намагання сприйняти її разом з власною інтерпретацією як двох протилежних (але й як таких, що мають право на існування), узгодження, здавалося б, непримиримих суперечностей якраз і є тим головним принципом, за яким, на мій погляд, можна вибудувати програми і підручники для країн європейського простору освіти.

Непримирима суперечність у філософській літературі античного світу називалась «апорією» (Зенон), пізніше – «антиномією» (Кант). У широкому розумінні «антиномія» означає суперечність між двома твердженнями, кожне з яких однаковою мірою логічно доведено у даній системі наукового пізнання. Воно виникло ще в епоху античності. Досить звернутись до «апорій» Зенона, діалогів Платона чи силогізмів Аристотеля, щоб переконатись у тому, що практично все, з чим має справу сучасна філософія, було поставлене чи започатковане великими античними мислителями. Щоправда, положення чи судження, сформульовані давніми мислителями, більшою мірою мають наївний, приблизний характер. Їх можна розглядати лише як «зародок» проблеми, над якою в більш пізній період (і в наші дні) працювали (і працюють нині) сучасні філософи. Не є виключенням і таке суперечливе поняття, як «апорія». Спираючись на давніх мислителів, згорнутий аналіз його змісту подарував світові німецький філософ І. Кант, щоправда, уже у формі «антиномії».

За Кантом, «антиномія» є ніщо інше як суперечність, у яку попадає розум (сам стосовно себе), що намагається вийти за межі

чуттєвого досвіду і пізнати світ як ціле. Проаналізувавши чотири антиномії розуму (про початок Світу; про складність речей; свободу і підпорядкованість законом природи; існування чи не існування Бога), Кант зробив висновок про те, що «розум має певні межі у пізнанні світу», про неспроможність розуму пізнати всезагальне. Останнє, на думку Канта, під силу лише «вірі» – способу сприйняття знань (інформації), незалежно від їх підтвердження власним практичним або теоретичним досвідом. Існування «антиномій», за його думкою, є яскравою фіксацією проблеми, яку розум не може освоїти, пізнати, зрозуміти, вирішити.

Не відкидаючи заслуг Канта у констатації факту об'єктивності суперечностей у пізнавальній діяльності, слід усе ж «пожурити» філософа за обмеження «сили розуму», яке він невільно залишив наступним поколінням мислителів. Авторитет Канта був безсумнівним. Однак обмеження «сили розуму» викликало не тільки подив, але й серйозне несприйняття з боку раціонально мислячих філософів та науковців. І першим (і найбільш фундаментальним) серед таких мислителів виявився Гегель. Він відстояв і захистив «силу розуму» і пішов далі – до розкриття логіки й методології діалектичного мислення, яке стало вершинним надбанням усієї наступної філософії. Указавши на формальний, обмежений характер кантівського вчення про «антиномії», Гегель переконливо довів, що «розум здатен вирішити антиномію, однак лише за умови, якщо охопить її як суперечність!».

Звертаючи увагу до основного висновку великого філософа («...якщо охопить її як суперечність!»), ставлю перед собою питання: а чи не за такою установкою ми маємо розглядати суперечності, які в системі наукового пізнання (а особливо у предметних полях одних і тих же наук різних країн і народів) мають різноспрямоване значення та інтерпретацію? Пошук причин (чи детермінуючих чинників) суперечливої інтерпретації одних і тих же фактів, подій чи процесів у царині політики чи ідеології за-

безпечить нам лише поверхові відповіді. Причини знаходяться глибше. Насамперед у самому предметі пізнання, його багатогранності. Навряд чи хтось стане заперечувати багатоманітність будь-якого предмета, явища чи процесу. Проте наше пізнання, як правило, зосереджується на одному (чи декількох) аспектах. Інші, не менш важливі з них, що знаходяться за межами й не беруться до уваги, якраз і створюють «інше розуміння», яке суперечить першому погляду. Побачити предмет як цілісність може лише діалектичне мислення. Воно ж забезпечує методологію інтерпретації предмета як суперечливого. Останнє є справедливим для системи наукового пізнання загалом.

Особливе значення принцип «охоплення предмета як суперечливу цілісність» має для гуманітарних наук, донесення їх предметності до студентів різних країн і народів європейського простору. Якщо прийняти до уваги тезу про те, що гуманітарне знання цілком і загалом має суперечливий характер, то цілком прийнятним виявиться й висновок про те, що забезпечити його інтерпретацію в системі навчальних предметів різних країн європейського світу можна лише як суперечність, обидві (суперечливі) інтерпретації якої мають абсолютно однакове значення. На мою думку, саме за таким принципом мають бути сформовані програми і посібники з філософії, історії, політичних наук, економіки та інших гуманітарних дисциплін, які викладаються в університетах різних країн європейського світу.

Які ж суперечності в системі сучасного гуманітарного пізнання слід вважати «антиномічними»? Спробуємо визначити їх хоча б у постановочному плані.

Найбільш широке поле існування суперечностей являє собою, мабуть, така наука і навчальний предмет, як *історія*. І це зрозуміло. Адже практично кожна подія в житті цивілізації є явищем суперечливим, особливо, коли ми дивимось на нього з позицій національної системи науки, культури, освіти, пронизаних ідеологією і політикою власної держави. Відома волинська

трагедія, пов'язана із вбивством та переселенням значної маси волинян на територію іншої держави, наприклад, інтерпретується українськими і польськими вченими далеко не однозначно. Причому, обидві сторони наводять незаперечні (з їх точки зору) аргументи і факти. І жодна з них не готова поступитись у визнанні своїх знань як єдино істинних або хибних. Як узгодити ці знання в підручнику з історії? Як їх подати, не відступивши від істини, не знехтувавши надбаннями національної системи науки і водночас зорієнтувавши студентів на толерантне сприйняття іншої точки зору? На мій погляд, лише представивши їх у подвійній інтерпретації – «з цього і того боку» – як суперечливі й як такі, що наближаються до істинного розуміння проблеми лише у єдності та дискурсному розгляді. Одночасно суперечності не слід інтерпретувати «ціннісним судженням». Ціннісною основою може бути лише толерантне бачення суперечності, її сприйняття в історичному контексті, просторі і часі. Інтерпретація не повинна нести «історичної образи» народів, звинувачення у несправедливості дій чи вчинків. Життя є таким, яким воно є. Зрозуміти його важко. Але ж треба. Бо жити нам треба в єдиному Європейському Домі, разом, з повагою і підтримкою одне одного.

Щоправда в історії людської цивілізації є речі, які не мають прощення. Крайньою

мірою морального. Незважаючи на їх давність. Хіба можна, скажімо, виправдати військові злочини фашистів чи нинішню агресію колишнього «старшого брата» проти України? Такі речі підлягають загальному осудженню. З обох сторін. Як злочин перед людством. І не менше. А висновок про їх статус і значення мають давати відповідні міжнародні організації, установи, комісії. І собі та чи інша оцінка міжнародних інституцій має бути наведена в підручнику, можливо, через системні пояснення чи інтерпретації [4].

Означений підхід має домінувати не тільки в історичному пізнанні, але й у системі гуманітарних наук загалом. Головним завданням цих наук є формування гуманістичного світогляду і культури на аксіологічній платформі єдності і поваги людини до людини, демократії і прав людини, миролюбства і співпраці, екологічної безпеки і солідарності [1, с. 59–71]. Не «розводити» людей «по національних квартирах» з ворожим поглядом один на одного, а забезпечувати їх єдність, розуміння і співпрацю заради миру, прогресу і справедливості – таким я бачу покликання сучасної світової гуманітаристики. Власне, це ж завдання делегується й системі природничих, фізико-математичних, технічних та інших наук. Наука має слугувати людині і людству. І в цьому її найвище призначення і роль у суспільному житті цивілізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко В.** Учителю, на якого чекають (польові педагогічні нотатки) / В. Андрущенко. – К., 2015. – 132 с.
2. **Кремень В.** Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Кремень. – К., 209. – 520 с.
3. **Кремень В.** Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / В. Кремень. – К., 2007. – 576 с.
4. **Гвишвили Г. В.** Філософія гуманізму / Г. В. Гвишвили. – М., 2009. – 409 с.

REFERENCES

1. **Andrushchenko V.** The teacher who we are waiting for (field pedagogical notes) / V. Andrushchenko. – K., 2015. – 132 p.
2. **Kremen V.** Philosophy of humanocentrism in strategy of educational space / V. Kremen. – K., 209. – 520 p.
3. **Kremen V.** Philosophy of the national idea. Human. Education. Society / V. Kremen. – K., 2007. – 576 p.
4. **Givishvili G.V.** Philosophy of humanism / G.V. Givishvili. – M., 2009. – 409 p.